

Стефан ВАСЕВ

УДК: 141.72(497.7)
Прегледен труд

ФЕМИНИЗМОТ КАКО ИДЕОЛОГИЈА НИЗ ПРАКСАТА НА ЖЕНСКОТО ДВИЖЕЊЕ: МАКЕДОНСКИ КОНТЕКСТ

Кратка содржина:

Овој труд првенствено се фокусира на феминизмот и на женското движење и како тие се профилираат во македонското општество. Феминистичката идеологија рефлектира разни форми на активизам, чија заедничка цел е да се надмине потчинетиот статус на жените во општеството и да се постигне рамноправност помеѓу мажите и жените. Оттука, во овој труд се иследуваат следните прашања, дали феминистичкиот активизам во македонското општество придонесува за унапредувањето на правата на жените, и дали секое женско движење може да биде ситуирано во рамките на феминистичката теорија? Следствено на тоа, преку анализа на конкретни активности, акции и движења во јавниот дискурс, ќе се истражи какви се релациите на женското движење со феминизмот, со акцент врз нивната идентификација со феминистичкото движење. Истовремено во овој труд ќе бидат опфатени прашања за родот како централна аналитичка категорија во феминистичкиот дискурс, но и дискрепанцијата меѓу рамноправноста како универзална вредност, од една страна, и вкоренетите обрасци на доминација во однос на родот и сексуалната ориентација, од друга страна.

Клучни зборови: *феминизам; идеологија; женско движење; родова рамноправност; законодавство.*

Воведни согледувања на основните концепти на идеологија и феминизам – теорија/пракса

Најсоодветна дефиниција за идеологијата во овој труд е онаа на Тери Иглтон каде се вели дека „идеологијата е она што мажите и жените ги тера одвреме-навреме по грешка другите да ги сметаат за џган или за богови. Лесно можеме да разбереме зошто некој би се борел и убивал заради материјални причини – на пример, причини поврзани со неговиот физички опстанок. Многу е тешко да се разбере зошто тоа некој би го правел во име на нешто толку апстрактно како што се идеите. Па сепак, мажите и жените живеат, а понекогаш умираат, водени од идеи.“ (цит. според: Скаловски, 2010: 151) (Иглтон, 2005). Идеологијата во политичкото дејствување секогаш претставува одредена мисловна рамка (идеолошка свест) за толкување на настани, ставови и однесување. Конечно, секоја општествена епоха имала повеќе идеологии, кои биле изразени преку организирани општествени групи и политички акции. Секој поединец се вклучува во некоја форма на група на луѓе и е мотивиран од вредности, интереси, идеали, задоволство итн. Тешко е да се замисли индивидуален културен живот надвор од групата (Аврамовиќ, 2008).

Во однос на поимната определба на терминот феминизам, тој за прв пат се употребува во 1880 година во неговата варијанта на француски јазик - *feminisme*. Според етимологијата, терминот е произлезен од латинскиот збор *famine* (жена) и од современиот концепт на јазичната конструкција, поточно, суфикс - „изам/и“ (*ism*) - со кој се означуваат различни општествени учења, дискурси, идеологии и движења. Истовремено е важно да се нагласи дека сè до широката употреба на самиот термин „феминизам“ се користеле термини како „унапредување на правата на жените“, „женска кауза“, „женски права“, „суфражетки“, но и „женско движење“ (Астеруд, 2009).

Истовремено, дефиницијата на феминизмот вклучува два момента: доктрина за еднакви права за жените (организирано движење за здобивање на права на жените) и, другиот момент е: идеологија на социјална трансформација која цели да создаде свет за жените, кој е нешто повеќе отколку едноставна социјална еднаквост. Главно, феминизмот е идеологија на ослободување на жените, бидејќи во сите свои пристапи својствено му е верувањето дека жените трпат неправда поради својот биолошки стекнат пол. Оттука, целта на различните феминистички теории е да понудат различни анализи и причини за женското потчинување. Според тоа, феминистичката теорија вклучува разни методологии и теоретски апстракции од гледиште на жените, субјективен приод на научните концепции, односно „ново светло“ кое на науката ѝ е потребно за поинакво објаснување на односот метод-теорија (Ивановска & Бадаревски, 2012).

Феминистичкото движење е со единствена цел - добивање на правата и слободите кои неправедно им се ускратени на жените. Затоа, феминизмот е пред сè збир на идеи и определби насочени кон анализа и промена на општествените стереотипи, кои ги дефинираат родовите односи, а потоа и другите разлики преку бинарен и хиерархиски однос, кои наоѓаат поддршка за таквите определби во биологијата, „Божјата промисла“ или едноставно во „здраворазумска“ полова разлика помеѓу жените и мажите и истите тие разлики се манифестираат во целокупниот општествен живот на поединците. Првите деконструкции на патријархалните културни парадигми и идеолошки стереотипи, теоретски насоки и политички ориентации, почнаа да се вршат токму од жените врз основа на нивните теоретски промислувања за природата и механизмот на угнетувачки практики, и во нивната вековна борба за признавање на рамноправноста. Во крајна линија феминизмот ги постави темелите за значително поинаква перспектива на размислување и менување на општествената реалност (Treanor, 2002). Од есенцијална важност е да се спомене дека феминистичката идеја (идеологија) делува како отпор на патријархатот. Во таа смисла способноста да се препознаат овие идеи е од големо значење, зашто на одреден начин, иронично, може феминизмот да го реплицира хиерархискиот образец на кој се заснова поредокот на патријархатот и на кој на една половина од човештвото со векови ѝ се негира статусот на рамноправен субјект. Иако движењето доведе до остварување на примарните политички цели кон кои првенствено се стремеше, сепак, не успеа да ја деконструира длабоката матрица на репресија на патријархалниот систем, а со тоа и да не ја препознае идентичната матрица што ја произведе во своите редови (bell hooks, 1984).

Патријархатот и критика на патријархатот како идеологија

Патријархатот може да се дефинира како „општествен систем што ја распределува моќта, статусот и правата на мажите и машките интереси на штета на жените и женските интереси“ (Кошка -Хот & Србиновска & Бојациевска, 2010: 75). За Мери Девро идеологијата на феминизмот има политичка димензија, а истовремено и политичка цел, а тоа е укинување на патријархатот (ibid.). Евидентно е дека со ослободувањето од стегите на патријархалноста, жените, но вклучително и мажите ќе добијат нови форми на слобода. Имено во феминистичката теорија се застапува тезата дека и мажите се под стегите на патријархатот кој прави притисок врз тврдата родова социјализација и го потиснува слободниот човечки дух. Понатаму, патријархатот претставува владеење на мажите преку институциите кои ја легализираат и поттикнуваат нивната моќ и агресија и има не само политички, туку и економски, социјални и идеолошки димензии (ibid.).

Според Бел Хукс патријархатот е политичко-социјален систем кој инсистира на тоа дека мажите се инхерентно доминантни, супериорни

над сè и над секој што се смета за слаб (особено жените). Оттука, мажот е „биолошки предодреден“ со право да доминира и да владее со слабите, како и да ја одржува таа доминација преку различни форми. За Бел Хукс, патријархалната идеологија се потпира на учењето дека „Бог го создал човекот да владее со светот и со сè што е во него и дека задачата на жените е да им помагаат на мажите во извршувањето на овие задачи, да бидат послушни и секогаш да ја преземаат својата подредена улога во однос на моќните, понатаму, овие учења беа засилени во секоја институција со која се сретнуваат луѓето - училишта, судници, спортски арени, како и цркви“ (Bell hooks, 1984: 12). Оттука, прифаќајќи го патријархалното размислување, како и сите други форми на патријархална општествена хиерархија, според Бел Хукс, ние ги учиме ваквите форми на организирање на животот како да изгледаат сосема „природни“ или „здраворазумски“ (ibid.).

Според Симон де Бовоар, триумфот на патријархатот не е ниту случајност, ниту резултат на некаква револуција, туку чист израз на машката надмоќ поддржана од биолошката супериорност. Од овие привилегии, според Бовоар, мажите никогаш не се откажале. Оттука, во феминистичката теорија, важно е да се нагласи жената да се гледа како субјект, а не само како женски објект на машките желби и фантазии, па оттука неопходно е да се деконструира и дешифрира патријархалното визуелно поле за жените како Другост. Вотаа смисла, можеме да ја откриеме позицијата на родовиот пресврт од објект до субјект, односно преку феминистичките субјективни периоди ќе се здобиеме со „нови“ објективни теории за жените и за женското искуство (Бовоар, 1989).

Силвија Волби во нејзиното дело *Patriarchy at work: patriarchal and capitalist relations in employment*, тврди дека „патријархатот“ е многу сложен феномен составен од многу вкрстени сили. Според Волби, концептот на патријархатот мора да остане во средиштето на феминистичкото разбирање во секое општество. Централното место во преиспитувањето на патријархатот е нејзиното инсистирање дека патријархатот нетреба да се гледа ниту како чисто структурен, ниту како општествена акција, туку како фундаментална структура, кои жените ги гледа како пасивни актери на општествените односи (Walby, 1986). За Кејт Милет, машката доминација во јавниот дискурс се манифестира и преку сексуалната надмоќ, која можеби се прокламира како идеологија и која најмногу провејува во нашата култура и ги отелотворува најфундаменталните концепти на моќ. Поткопувањето на таа сексуална надмоќ (маскулинистичка и хетеронормативна), всушност, лежи во пружањето отпор на целосниот притисок на патријархалната идеологија, станувајќи свесни за сопственото потиснување и искажувајќи го своето противење на машката моќ. Само концептот за идеологијата како еден „контрадикторен“ конструкт, одбележан со јазови, падови и неконзистентност, би можел да му овозможи на феминизмот да ги објасни и другите најтешки идеолошки притисоци кои ги генерираат сопствените гледишта и идеи (Мои, 2002). Евидентно е дека, есенцијален дел

од феминистичката идеологија е насочен кон критика на патријархатот со цел да ги разоткрие патријархалните структури и идеи во системот кои ги опкружуваат, а кои се автохтони во различни култури и општества, а целта на феминизмот е истите да ги прикаже како анахрони и да предизвика поткопување на структурата на патријархатот. Низ човековата историја долги години се развивале културолошките мизогини и сексистички омаловажувања кон жените од страна на мажите, како во науката, така и во целокупните општествени системи, единствената причина за таквите состојби е моќта на патријархатот (Кошка-Хот & Србиновска & Бојациевска, 2010).

Улогата и достредите на феминистичкиот активизам во македонското општество

Во овој дел кратко ќе се осврнеме на хронологијата на промените во македонското законодавство и актуелни согледувања на женското движење во рамки на НВО-секторот, но и како феминистичкиот активизам се профилира во граѓанскиот сектор.

Во контекст на современиот женски (феминистички) активизам во македонското општество, од осамостојувањето до денес, Македонија направи значителни напори за изработка на рамка за политика за недискриминација и промоција на родовата рамноправност. Низ процесот на демократизација на македонското општество, како и сите модернидемократии, така и Македонија ја имплементира на ортодоксен начин неолибералната парадигма, односно *de iure* се продуцираат огромна нормативна маса од закони, стратегии, конвенции, повелби, што може значително да се разликува *de facto* нивната примена и реалниот општествен и демократски напредок.

Од 2005 година, како земја кандидатка за ЕУ¹, во континуитет Македонија се обврза да постигне усогласување со европската легислатива во однос на родовата рамноправност и да обезбеди целосен развој и унапредување на правата на жените. Оттука, хронологијата на унапредување на правата на жените во македонското општество може да се забележи преку неколку важни законски унапредувања во поглед на женските права. Веднаш по осамостојувањето во 1991 година, македонската држава започна со примена на Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените (ЦЕДАВ) и потпишување на Факултативниот протокол (кој стапил на сила во 2003 година)². Подоцна, во 1995 година е потпишана Пекиншката декларација и платформата за акција, донесени на Четвртата

¹ Во однос на родовата рамноправност, ЕУ има развиено обемно законодавство, бидејќи рамноправноста на жените и мажите е темелен принцип на Европската Унија од самиот почеток на нејзиното основање.

² <https://www.mts.gov.mk/WBStorage/Files/priracnik.pdf> [пристапено на 23.4.2024]

светска конференција на жените во Пекинг. Како резултат на напредокот во однос на женските прашања во македонското општество и афирмација на феминизмот, во 1997 година во рамките на Министерството за труд и социјална политика е отворено одделение за унапредувањето на родовата еднаквост, кое во 2007 година се реорганизира и прераснува во Сектор за еднакви можности при МТСП³. Во 1999 година е донесен и првиот Национален акциски план за родова еднаквост, а во 2007 година беше донесен и вториот Национален план за родова еднаквост со важност до 2012 година⁴.

Истовремено, во периодот по осамостојувањето се воспоставуваат и првите женски невладини организации, но повеќето од нив најчесто биле со етничка идентификација, без конкретна свест и експлицитно идеолошко легитимирање во рамки на феминистичкиот активизам. Тие повеќе претставувале мултиетнички мрежи кои имале за цел обединување на голем број жени во однос на етничкиот карактер, со посебен фокус на социјалната и здравствената заштита. Сепак, не може да се занемари фактот дека во 90-тите години се појавуваат и женските организации кои биле насочени кон директно идеолошко, програмско и структурно феминистичко делување или со фокус врзправата на жените и родовата еднаквост. Дополнително, треба да се истакне и придонесот за унапредување на родовата рамноправност што го дадоа редица меѓународни невладини организации и амбасади во Република Македонија преку поддршката на низа проекти. Оттука, значаен дел од проектните активности на организациите биле насочени кон зајакнувањето и поддршката на женскиот активизам во македонското општество, информирање и едукација на членството за правата на жените во различни области на дискриминација и преземање пионерски чекори во јавното застапување за воведување законскирешенија, политики и механизми за унапредување на статусот и положбата на жените (Докамновиќ и др., 2019). Токму како резултат на таквите пионерски чекори и заложби на жените од НВО-секторот, како дел од феминистичките напори за поголемо учество на жените во политичкото одлучување, во 2001 година се воведува родова квота, каде преку законски обврски се налага, 30 % од кандидат(к)ите на изборните листи на политичките партии на национално и локално ниво да бидат од помалку застапениот пол⁵.

³Со прераснувањето во Сектор за еднакви можности во МТСП, значително се унапредува неговиот статус и му дава севкупна одговорност за унапредување на статусот на жените и мажите во сите сфери на општествениот живот. Со ваквиот начин на функционирање и според законските регулативи беа предвидени и назначени координатори за еднакви можности на жените и мажите во сите институции на централно и на локално ниво.

⁴ДЗС: <https://rodovistatistiki.stat.gov.mk/>[пристапено на 23.4.2024]

⁵Во македонското Собрание, жените како носителки на законодавната власт во Македонија пред воведување на системот на квоти биле исклучително малку застапени. Така на пример, во парламентарниот состав 1991-1994 имало само 6 жени од вкупно 120 пратеници, односно само 5%. Првите жени пратенички биле: Ратка

Во 2006 година родовата квота се проширува и налага секое трето лице на кандидатските листи да биде од помалку застапениот пол⁶.

Важно е да се напомене дека системот-квоти дава поволни ефекти на планот на политичката партиципација на жените во парламентарните состави. Сепак, во развиените демократски општества тој треба да претставува само временна рамка за унапредување на правата, но во македонското општество може да се забележи дека, доколку го нема системот-квоти, жените повторно би биле надвор од законодавниот дом или пак би биле многу малку застапени, што пак се потврдува преку анализата на учеството на жените во извршната власт и во локалната самоуправа, особено градоначалници/чки, каде системот-квоти не е задолжителен⁷.

Во 2003 година е основан Клуб на пратенички, како неформална и меѓупартиска група на пратенички од македонското Собрание. Во 2005 година се донесе Закон за работни односи, со посебни одредби за заштита од дискриминација и еднакви можности на жените и мажите, додека наредната година (2006) е донесен и првиот Закон за еднакви можности на мажите и жените и била основана и Комисијата за еднакви можности на мажите и жените во македонското Собрание. Понатаму значајно е да се споменат неколкуте важни донесени стратегии со цел да се подобри родовата рамноправност во македонското општество: Стратегијата за безбедно мајчинство (2010-2015) и Стратегијата за сексуално и репродуктивно здравје (2011-2020) со национални акциски план за нивното спроведување, како и донесените стратегии за родово одговорно буџетирање (2012-2017)

Димитрова, Доста Димовска, Биљана Лазаревска, Славјанка Стојанова, Ѓулистана Јумеровска. Во вториот парламентарен состав 1994-1998 година состојбата не се променила, напротив се влошила, односно имало само 4 жени пратенички, односно 3,3%, додека во третиот парламентарен состав 1998-2002 година имало 7 жени пратенички. Истовремено, важно е да се спомене дека дури во парламентарниот состав од 2002 година има прва жена Албанка во собранискиот состав, односно тоа е директен резултат на системот-квоти во македонското Собрание.

⁶Во 2015 година системот-квоти се зголемил од 30% на 40% на кандидатските листи од помалку застапениот пол.

⁷Во однос на извршната власт, во првата експертска влада (техничка влада) од март 1991 до септември 1992 година на премиерот Никола Кљусев немало ниту една жена носителка на министерска функција. Во втората македонска влада на премиерот Бранко Црвенковски од септември 1992 година, само две жени биле носителки на министерски функции -Софија Тодорова, министерка за развој и Гордана Силјановска, министерска без ресор. Во наредните влади на премиерот Црвенковски имало само една жена во секторот образование (Софија Тодорова и Емилија Симоска). Евидентно е дека сликата не се менува ниту до денес, нонајпоразително е во однос на бројките во локалните единици, односно градоначалници/чки. На пример на локалните избори во 2005 година од вкупно 84 општини, само една е жена (Виолета Аларова во Општина Центар), додека пак на локалните избори во 2009 година нема ниту една жена градоначалничка.

и првата Стратегија за родова еднаквост 2013-2020⁸. Во 2012 година е донесен и првиот НАП за имплементација на Резолуцијата 1 325 на Советот за безбедност на ОН Жените, мирот и безбедноста (2013-2015), додека во 2020 година е донесен и вториот НАП за имплементација на Резолуцијата 1 325 на Советот за безбедност (2020-2025)⁹. Евидентно е дека, доколку се сумираат резултатите од женското организирано дејствување врз политиките за родова еднаквост, може да се заклучи дека најголемиот пробив се случил во првите години од новата декада, односно од 2000-та година па наваму.

Во однос на самата феминистичка теорија, пионерските заложби започнаа со формирањето на Истражувачкиот центар за родови студии (ИЦРС), формиран во рамките на Институтот ЕвроБалкан во 1999 година, на иницијатива на Женската програма. Оттука, за силен поттик за родовата сензибилизација во науката во македонското општество придонесоа токму невладините организации. Мисијата на ИЦРС била насочена кон ширење на академското и научно знаење од областа и поврзување на теоријата, односно знаењето, со активизмот. Еден од првите проекти на Центарот е Меѓународната конференција за институционализација на родови студии, а во 2001 година, го издава и научното списание за политика, род и култура „Идентитети“, каде бројни феминистички автори/ки од светот биле објавувани и преведувани (Докамновиќ и др., 2019)¹⁰.

Анализата на родовата перспектива во високото образование покажала недостиг на родовата сензибилизација во учебниците и наставата, та оттука, од академскиот интерес и потребата да се биде во тек со модерните теоретски и образовни текови во светот произлезе иницијативата за формирање на Институтот за родови студии, како први организирани додипломски студии при Филозофски факултет во Скопје. Својата дејност, Институтот ја започна во учебната 2008-2009 година, а со цел да се профилираат дипломирани стручњаци кои ќе работат на унапредувањето на родовата рамноправност во сите сектори на општественото живеење.

И покрај значителниот исчекор во однос на унапредување на законската регулатива за родова еднаквост, сепак, во 2013 година со новиот Закон за прекинување на бременоста (Закон за абортус), со кој се ограничува пристапот на жените до абортус, дојде до значителен пад на индексот за родовата рамноправност во македонското општество. Шест години подоцна, во 2019 година, под притисок на јавноста и феминистичките заложби се укинаа административните бариери за остварување на правото на абортус.

⁸Во 2022 година е донесена нова Стратегија за родова еднаквост (2022-2027) која содржи јасно наведени општи и специфични цели, очекувани резултати и индикатори за следење и евалуација.

⁹ДЗС: <https://rodovistatistiki.stat.gov.mk/> [пристапено на 23.4.2024]

¹⁰Во однос на феминистичката литература, најголем број од преведените книжевни дела и феминистичка литература биле издадени од издавачката куќа „Сигмапрес“ – Скопје и „ЕвроБалкан Прес“ – Скопје.

тус. Голем број на жени беа активно вклучени во борбата против ограничувањата до пристапот на абортус. Јасно се прокламираше женското (феминистичко) движење преку истакнување на паролата „Мое тело, мој избор“. Како што истакнува Мишковска –Кајевска „критичар(к)ите се спротивставија и на тоа што Владата ѝ дозволи на Македонската православна црква да упадне во уставно загарантираните секуларност и право на слободен избор во врска со раѓањето на деца“ (Кајевска -Мишковска, 2016: 2). Таа се осврнува и на политиките за зголемување на наталитетот и ги критикува тогашните засилени кампањи со исклучително застрашувачки и моралистички дискурс за последиците од абортусот (Кајевска-Мишковска, 2016).

Во повеќето европски земји и денес во рамки на феминистичкиот активизам, правото на абортус е централна точка на интерес. Според феминист(к)ите, ригидната општествена контрола на абортусот, покрај тоа што може да се определи како „антифеминистичка“ политика која го загрозува концептот на граѓанските слободи, воедно, таа ја покажува и идеологијата на хиерархијата на моќ на патријархатот која ги определува значењата на мајчинството и на семејството. Ваквата идеологија фокусот го става на „правото на фетусот“ служејќи се со жестока иконографија која го прикажува како личност (човечко суштество) и чиј живот треба да се сочува, бришејќи ја сосема перспективата на женското тело и индивидуалниот избор за сопственото тело. Сè уште голем број на патријархални општества ги истакнуваат како најпозитивни (возвишени) морални одлики оние дејствија поврзани со репродукцијата која вклучува најчесто раѓање и одгледување на децата од страна на женитемајки (Кошка-Хот & Србиновска & Бојациевска, 2010).

По долги заложби на женските организации во Македонија, во 2017 година се донесе Законот за ратификација на Конвенцијата за спречување и борба против насилството на жените и семејното насилство (Истанбулска конвенција).¹¹ Во 2018 година се донесени измените на Методологијата за стратешко планирање и подготовка на Годишната програма за работа на Владата, кои придонесоа за воспоставување на механизам за вклучување на родовата перспектива во стратешките планови и годишни програми и следење на нивната реализација¹². Во 2020 година е донесен Закон за спречување и заштита од дискриминација со кој се признава родовиот идентитет и сексуалната ориентација како дискриминирачки основи и се воведу-

¹¹Истанбулската конвенција е потпишана во 2011 година, која стапува на сила во 2018 година, а истата година бил донесен и НАП 2018-2023 за нејзина имплементација. Македонското законодавство има обврска да биде усогласено со одредбите од Конвенцијата, меѓу кои е и обврската за спречување на родово базирано насилство и обезбедување на ефективна заштита на жртвите и гонење и казнување на сторителите. Веќе во 2021 година се донесе и Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство – усогласен со барањата на Истанбулската конвенција.

¹²ДЗС: <https://rodovistatistiki.stat.gov.mk/>[пристапено на 26.4.2024]

ва концептот на интерсексиска дискриминација. Со ова законско решение за прв пат се забрани дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, но и се овозможи законска и правна заштита на ЛГБТИ-лицата. Со цел да се подигне јавната свест и да се промовира Законот за спречување и заштита од дискриминација, од страна на Мрежата за заштита од дискриминација беше спроведена кампања „дискриминацијата завршува со мене!“¹³

Забележливо е дека современите феминистички движења, во ширењето на својата идеологијаго вклучуваат концептот на „маргинализација“. Тие го истакнуваат начинот на кој патријархатот го маргинализира женското искуство, создавајќи доминантен норматив што го промовира исклучиво машкото (маскулинистичко) искуство. Родовата рамноправност како поим упатува и на заштитата на правата и одговорностите на сите луѓе, без разлика на нивната припадност врз основа на пол, род, сексуална ориентација, раса, религија итн. Оттука, родот како термин претставува аналитичка категорија која може да биде точка на поврзување помеѓу феминистичкото и ЛГБТ+ движењето, но тоа не мора да биде пресудна категорија на поврзување за сите активист(к)и и теоретичар(к)и. Во феминистичката теорија, родот се користи како термин кој ги опишува социокултурните условени карактеристики кои им се припишуваат на биолошкиот пол, односно општествените дефиниции за тоа што значи личноста да е машко или женско. ЛГБТ+ движењето, од друга страна, се фокусира на заштита и промоција на правата на лица со различни сексуални ориентации и родови идентитети. Во ова движење, концептот на род, исто така се однесува на низа општествено конструирани улоги и врски, лични карактеристики, ставови, вредности и релативната моќ и влијанието кое општественото им ги припишува на машкиот и женскиот пол по различни основи. Оттука, феминистичкиот активизам е насочен кон родовите права со посебен фокус на социјалните промени и легализирање на секој вид на сексуалната ориентација. Главната цел е да се обезбеди објективност во поглед на општественото прифаќање на различни сексуални ориентации, а не само на нормативниот хетеросексуален (хетеронормативност) однос како институција која е единствено одобрувана/прифатена. Во спротивно би значело дека постои т.н. родова елиминација, односно утветување на определен број индивидуи/колективи поради „затворање“ на идентитетот и негово стереотипизирање според создадени норми за родова поделба, главно, во согласност со машкиот и женскиот биолошки пол, без право на

¹³Во дефинирањето „што е дискриминација?“, во оваа кампања беа вклучени следниве пароли: Дискриминација е кога не можеш да напредуваш на работното место само затоа што си жена!; Дискриминација е кога имаш хомосексуална ориентација, а општеството не ја признава твојата врска!; Дискриминација е кога не можеш да пријавиш насилство само затоа што си сексуален работник!; Дискриминација е кога не можеш да си најдеш стан затоа што си трансродово лице!; итн.

избор на алтернативно, „(не)нормално“ однесување (Кошка-Хот & Србиновска & Бојаџиевска, 2010).

Во прилог ќе го споменеме примерот со 2022 година, кога од страна на МТСП беше поднесен Предлог-законот за родова еднаквост којшто во македонското општество предизвика бурни реакции. Целта на Законот беше да се направи чекор напред во остварувањето на родовата еднаквост, преку зајакнување на положбата и статусот на жената во општеството. Тоа значи, еднаков пристап до ресурси и еднакво учество во донесување на одлуки во сите сфери на општественото живеење, целосно надминување на пречките и создавање услови за остварување на потенцијалите на сите луѓе, без разлика на полот, родот и родовиот идентитет. Но, во јавниот дискурс во македонското општество се создаде подлога за антиродови движења, анимозни ставови и напади кон т.н. „родова идеологија“¹⁴. Наредната година беше организиран масовен протест од страна на МПЦ-ОА и од други религиски организации повикувајќи го прогласот со став дека „изразуваме особена загриженост за иднината и безбедноста на верниците за кои имаме одговорност, а посебно за жените и децата. Сметаме дека се неприфатливи легалното признавање на родовиот идентитет во овие закони, како и збунувачкото разликување меѓу: пол, род и родов идентитет“¹⁵. Следствено на тоа, важно е да се нагласи дека се појави дуализам (антиномија) и во самото женското движење и во НВО-секторот. Ова делумно се должи и на генерациската дискрепанца во женското движење и во развојот на теоретските интерпретации во феминистичката теорија. Според Цветковиќ и Величковска, како што истакнуваат во студијата *Кој се плаши од родот?* (2022), предизвикувањето поделби внатре во феминистичките движења е резултат на родово-критичкиот феминизам или пошироко познат како „трансексклузивен/исклучувачки радикален феминизам“. Всушност, станува збор за предизвикување морална паника околу кршењето на традиционалните разбирања на родот и полот, особено во рамки на општествената јавна дискусија, со цел игнорирање или бришење на прашањата поврзани со „родот“ од законите и политиките, а наместо тоа, дефинирање на жените и мажите единствено врз основа на „вродениот пол“ – биолошки стекнат пол (Цветковиќ & Величковска, 2022). Во своето истражување, Цветковиќ и Величковска се осврнуваат и на мобилизацијата против правното признавање на родот во Македонија и оттука посочуваат дека таквите антиродови движења во јавниот дискурс пропагираат постоење на извесна „родова идеологија“ која има своја „скриена агенда“ директно на штета на општеството и државата. Тие заклучуваат дека во јавниот дискурс во македонското општество се зго-

¹⁴Види повеќе: Butler, J. (2021). „Why is the idea of ‘gender’ provoking backlash the world over?“ URL: <https://www.theguardian.com/us-news/commentsfree/2021/oct/23/judith-butler-gender-ideology-backlash>[пристапено на: 29.4.2024]

¹⁵http://emc.mk/wp-content/uploads/2023/05/2023.5.05_reakcija_rodova_ednakvost1.jpg[пристапено на 25.4.2024]

лемила идејата за постоење на т.н. „родова идеологија“ надвор од експлицитните антиродови кругови (ibid.).

Евидентно е дека постојат одредени европски трендови на зголемувањето на антиродовите движења, како на пример пред една деценија низ цела Европа и САД, кога антиродовото движење почна да добива сè поголема поддршка и видливост. Потоа имаше масовно конзервативно обединување на антиродовите движења кои се мобилизираа од Франција, преку Словенија, до Полска, против кампањите за правото на брак со истополовите заедници и против ратификацијата на Истанбулската конвенција. Според Бобиќ и Стојќиќ, оваа „борба“ против „родовата идеологија“ започнала многу порано и била предводена од Ватикан од средината на 1990-тите, обидувајќи се да спроведе контранапад на признавањето на сексуалните и репродуктивните права во ОН. Ваквите движења прават конструктивен напад врз самото поимање на „родот“ и ги прокламираат ставовите за „семејни вредности“, „патријархални вредности“, „биолошки пол“, „рамноправност помеѓу мажи и жени“ (Bobić & Stojčić, 2023).

Според последните случувања во рамките на феминистичкото (женско) движење во македонското општество може да се забележат поделби по однос на позицијата и ставовите кон трансродовоста и ЛГБТ+ движењето, но и термилолошкото поимање на „родот“. Оттука, според Цветковиќ и Величковска, приклучувањето на дел од феминист(к)ите кон антиродовите движења, што според нивната идеолошка позиција се спротивни на клучните вредности на феминизмот, е новина во оваа поделба и оттука дел од феминистичките кругови ја задржаа есенцијалистичката позиција во однос на прашањето – што значи да се биде жена (Цветковиќ & Величковска, 2022).

Евидентно е дека станува збор за постоење на генерациски разлики во феминистичкото движење во Македонија, вклучувајќи ги различните активности, заложби, акции и програмски идеологии, кои се променливи во зависност од историските, политичките и културните контексти. Следствено на тоа, иако термилолошкото поимање на „родот“ може да биде точка на поврзување помеѓу феминистичкото и ЛГБТ+ движењето, постојат и разлики во фокусот и стратегиите на овие две заедници. Некои феминист(к)и можеби ќе се фокусираат ексклузивно на проблемите на жените и на политиките за родовата рамноправност, додека други ќе ги вклучат и проблемите на ЛГБТ+ заедницата во својата агенда. Во исто време, не сите активист(к)и во ЛГБТ+ движењето можеби ќе се идентификуваат со феминизмот или ќе го користат родот како примарна категорија за својата борба за права и признавање.

Заклучок

Може да се заклучи дека, феминистичкото движење во Македонија се состои од различни организации, активист(к)и, интелектуалки/ци кои се ангажираат за остварување на правата на жените и за постигнување на родовата рамноправност. Оттука, тие користат различни методи како што се наука, активизам, кампањи, лобирање и учество во јавни дебати за да ги промовираат своите цели и да го подобрат статусот на жените во македонското општество. Истовремено, во македонскиот социокултурен и политички спектар, постојат и други женски движења кои имаат различни цели и фокуси. Некои од нив се залагаат за специфични права или интереси на жените во одредени заедници и културни контексти, додека други се фокусираат на други аспекти на идентитетот и на борбата против различни форми на дискриминација. Секој од овие аспекти придонесува за формирање на различни идеологии и дискурзивни практики во женското движење во Македонија, создавајќи разновиден и динамичен простор за борба за правата и еманципацијата на жените. Ова се само некои од карактеристиките на феминистичката идеологија во Македонија по осамостојувањето, а процесот на развој на феминизмот и неговите цели продолжуваат да се менуваат и да се адаптираат на новите социјални, културни, политички и економски контексти.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Bobičić, N., Stojčić, M. (2023) *Antirodni diskurs u medijima u Srbiji*, CM: Communication and Media, 18(53), (pp. 3-31). doi:10.5937/cm18-42035.
- Hooks, B. (2015). *Feminist theory: from margin to center*. New York: Routledge.
- Treanor, N. (2002). *The feminist movements*. San Diego: Greenhaven Press.
- Walby, S. (1986). *Theorizing Patriarchy*, во, *Sociology*, Vol. 23, No. 2. Thousand Oaks, California: Sage Publications, Ltd. (pp. 213-234).
- Аврамовић, З. (2008). *Култура*. Београд: Завод за уџбенике.
- Астеруд, Р., К. (2009). *Феминистички теории за политиката*. Скопје: Евро Балкан Прес.
- Де Бовоар, С. (1989). *Вториот пол: втора книга*, Скопје, Наша книга.
- Докмановиќ, М. и др. (2019). *Политичко учество на жените во Северна Македонија*; Скопје: Фондација за демократија Вестминстер -Северна Македонија.
- Ивановска, М. Бадаревски, Б. (2012). *Водич во феминистичката и родовата терминологија*, Скопје, Акција Здруженска.
- Иглтон, Т. (2005). *Идеологија*. Скопје: Темплум.
- Кајевска, М., А. (2016). *Закон за прекинување на бременост од 2013 година: Јасна слика за укинувањето на демократијата во Македонија*, Познањ: IPSA (Меѓународно политиколошко здружение).
- Мои, Т. (2001). *Сексуална/текстуална политика*. Скопје: Сигмапрес.
- Скаловски, Д. (2010). *Во прво лице еднина: мал личен културолошки речник*. Скопје, Аз Буки.
- Трајановски, Ж. (2002) *Идеологијата на женските невладини организации во Македонија*, во, *Истражувања од областа на родовите студии: том 1 [зборник]*, ур. Колозова, К., Скопје: Евро Балкан Прес.
- Хот -Кошка Р., Србиновска, С., Бојаџиевска, М. (2010). *Феминизам и род: лексикон*. Скопје: Сигмапрес.
- Цветковиќ, И., Величковска, М. (2022). *Кој се плаши од родот? Анализа на клучните стратегии и наративи на анти-родовите движења во Северна Македонија*. Скопје: Коалиција МАРГИНИ.

Електронски извори:

- http://emc.mk/wp-content/uploads/2023/05/2023.5.05_reakcija_rodova_ednakvost1.jpg[пристапено на 25.4.2024]
- ДЗС: <https://rodovistatistiki.stat.gov.mk/>[пристапено на 23.4.2024]
- <https://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/priracnik.pdf> [пристапено на 23.4.2024]
- Butler, J. (2021). *“Why is the idea of ‘gender’ provoking backlash the world over?”* URL: <https://www.theguardian.com/us-news/commentisfree/2021/oct/23/judith-butler-gender-ideology-backlash>